

The development of creativity in visual arts

The development of creativity in visual arts

นฤทธิ วัฒนภู

การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์

พิมพ์ครั้งที่ 1 ISBN 978-616-582-008-0

การพัฒนา
ความคิดสร้างสรรค์ : The development
ทางทัศนศิลป์ in of creativity
visual arts

นฤทธิ วัฒนภู
Narit Vadhanabhu

The development of creativity in visual arts

การพัฒนา
ความคิดสร้างสรรค์
ทางทัศนศิลป์

: The
development
of creativity
in visual arts

นฤทธิ วัฒนภู / Narit Vadhanabhu

โครงการส่งเสริมการวิจัยและสร้างสรรค์นวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ 2563
โรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” มหาวิทยาลัยบูรพา

โครงการส่งเสริมการวิจัยและสร้างสรรค์นวัตกรรม
ประจำปีงบประมาณ 2563

การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ The development of creativity in visual arts

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

นฤทธิ วัฒนภู.

การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ = The development of
creativity in visual arts.--ชลบุรี : สานิตบุรพา, 2564.
192 หน้า.

1.ทัศนศิลป์. I. ปราโมทย์ ขวัญกลาง, ผู้วาดภาพประกอบ.

II. ดาราวรรณ ศรีตะปันย์. ผู้วาดภาพประกอบร่วม. III. ชื่อเรื่อง.

700

ISBN 978-616-582-008-0

จัดทำโดย : นฤทธิ วัฒนภู

โรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” มหาวิทยาลัยบูรพา

73 ถ.บางแสนล่าง ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

ออกแบบปกและรูปเล่ม : กิตติคุณ หุตะมาน, วัชรพงศ์ บุญตัน

ภาพประกอบ : ปราโมทย์ ขวัญกลาง, ดาราวรรณ ศรีตะปันย์

พิมพ์ครั้งที่ 1 (ฉบับปรับปรุง) : ตุลาคม 2564

พิมพ์ที่ : สานิตบุรพา

73 ถ.บางแสนล่าง ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

คำนำ

หนังสือ เรื่อง การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์เกิดขึ้นเพื่อใช้เป็นเอกสารทางวิชาการ ในการนำเสนอเทคนิคการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์สำหรับผู้สอนนำไปปรับใช้กับผู้เรียนทางด้านทัศนศิลป์ทุกแขนงวิชา และสามารถนำไปปรับใช้กับทัศนศิลป์ในทุกระดับการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน การอุดมศึกษา และรวมไปถึงผู้เรียนในระบบการศึกษาตามอัธยาศัย หรือผู้ปฏิบัติงานทางทัศนศิลป์โดยเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ ประกอบด้วย **บทนำ** เป็นบทที่อธิบายถึงภาพรวม ความสัมพันธ์และความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ที่มีต่อสังคม **บทที่ ๑ ความคิดสร้างสรรค์** อธิบายเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ตามมุมมองทางการศึกษาค้นคว้าจากนักวิชาการ ทั้งชาวต่างชาติและชาวไทย **บทที่ ๒ ความคิดสร้างสรรค์กับทัศนศิลป์** โดยกล่าวถึงผลงานทัศนศิลป์แต่ละรูปแบบแต่ละลักษณะ ที่เกิดจากกระบวนการความคิดสร้างสรรค์ **บทที่ ๓ การเตรียมความพร้อมสู่การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์** เป็นการอธิบายเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมในประเด็นต่างๆ ของการพัฒนา **บทที่ ๔ เทคนิคการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์** ผู้เขียนนำเสนอเทคนิควิธีการเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ด้วยกระบวนการวิธีแบบต่างๆ และ **บทสรุป** สำหรับการประมวลเนื้อหาความรู้ทั้งหมดโดยองค์ความรู้ที่ปรากฏในหนังสือนี้มีความเหมาะสมกับผู้สอนทางด้านทัศนศิลป์ทุกระดับการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้สอนที่จัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เนื่องจากผู้เรียนระดับนี้เป็นเยาวชนที่จะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต หากได้พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ให้กับผู้เรียนกลุ่มนี้ เมื่อเข้าสู่การศึกษาระดับที่สูงขึ้น หรือตลาดแรงงานตามสายงาน และศักยภาพของผู้เรียน จะสามารถพัฒนากระบวนการคิดสร้างสรรค์ตามสายงานของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องตามเจตนารมณ์ในหลักสูตร และสนองตอบแนวนโยบาย ประเทศไทย ๔.๐ ของรัฐบาล ที่มุ่งเน้นการสร้างนวัตกรรมด้วยความคิดสร้างสรรค์

เนื้อหาสาระที่ผู้เขียนนำมาใช้ในหนังสือนี้ได้รับแนวคิดและความรู้จากเอกสารทางวิชาการฉบับต่างๆ อันเป็นผลผลิตทางปัญญาของนักคิด นักวิชาการแต่ละท่าน ผู้เขียนจึงขอขอบคุณในการเผยแพร่ข้อมูลที่มีประโยชน์นี้ รวมทั้งผู้ทรง

คุณวุฒิที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับเนื้อหาในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลอง ทับศรี ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตสื่อและออกแบบการเรียนการสอน และรองศาสตราจารย์ ดร.บุญเสริม วัฒนกิจ ผู้เชี่ยวชาญทางทัศนศิลป์ด้านจิตรกรรมร่วมสมัย หากพบข้อมูลหรือความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนผู้เขียนต้องขอภัยในที่นี้ ผู้เขียนขออนุมัติและปรับปรุงในโอกาสต่อไป สุดท้ายนี้ผู้เขียนหวังว่า รายละเอียดและแนวทางในหนังสือนี้จะเป็นประโยชน์และมีคุณค่าต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ของเยาวชนไม่มากนัก

นฤทธิ์ วัฒนภู
ตุลาคม ๒๕๖๔

สารบัญ / Contents

คำนำ	๓
บทนำ	๗

บทที่	หน้า
๑	ความคิดสร้างสรรค์ ๑๕
	ความคิดสร้างสรรค์คืออะไร ? ๑๖
	การศึกษาเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ที่ผ่านมา ๒๐
	สมองกับความคิดสร้างสรรค์ ๒๖
	ผลงานที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ ๒๗
	ความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ ๓๕
	ความคิดสร้างสรรค์กับความคิดที่ใกล้เคียง ๓๗
	แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ ๔๓
	ลักษณะของผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ ๕๒

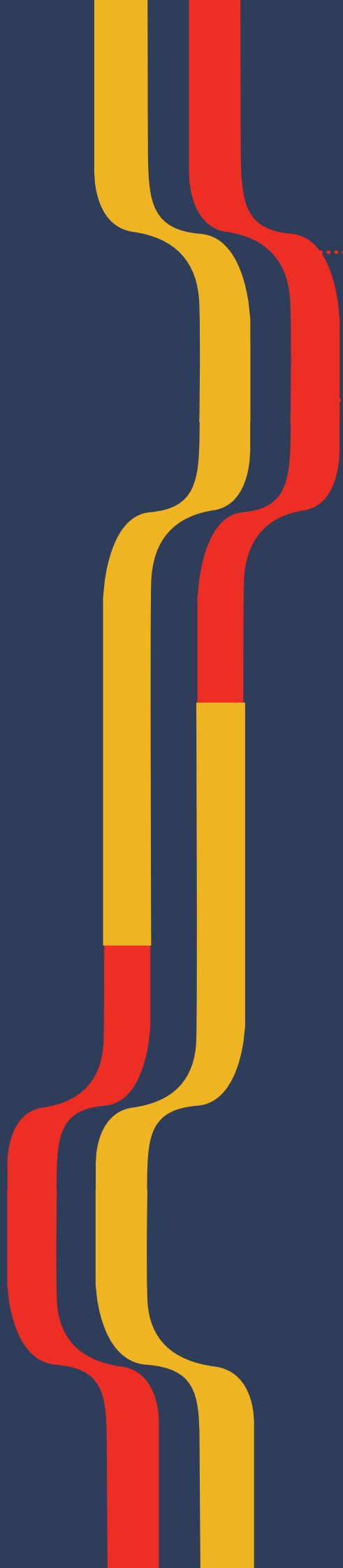
๒	ความคิดสร้างสรรค์กับทัศนศิลป์ ๕๕
	ภาพรวมเกี่ยวกับทัศนศิลป์ ๕๖
	ความหมายของ สร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้องกับทัศนศิลป์ ๖๑
	ลักษณะงานทัศนศิลป์กับระดับการใช้ความคิดสร้างสรรค์ ๖๓
	หลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับทัศนศิลป์ ๗๒

๓	การเตรียมความพร้อมสู่การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ ๗๑
	การปรับสภาพร่างกาย จิตใจ และทัศนคติ ๗๒
	การจัดเตรียมสภาพแวดล้อมและสร้างบรรยากาศ ๑๐๔
	การจัดเตรียมข้อมูล ๑๐๗
	การจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ ๑๑๓
	การจัดเตรียมระยะเวลา ๑๑๔
	การเตรียมการประเมิน ๑๑๖

เทคนิคการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์	๑๒๙
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์โดยใช้วิธีการ อุปนัย (Induction Method)	๑๒๙
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ด้วยแนวคิด “ไอเดียเก่า+ไอเดียเก่า = ไอเดียใหม่”	๑๓๕
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ โดยใช้แบบ ตรวจสอบของออสบอร์น (Osborn’s Checklist)	๑๔๑
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์โดยใช้ บัญชีรายการ (Catalog)	๑๔๖
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์โดยการ ระดมสมองตามแนวคิดของทฤษฎี Synectic	๑๔๙
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ด้วยเทคนิค การเปรียบเทียบ (Comparison technique)	๑๕๕
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์โดยใช้ วัฒนธรรมเป็นฐาน	๑๕๗
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ด้วยการ วิจารณ์ศิลปะ	๑๖๔
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ด้วย คอนทัวร์ดรออิง (Contour drawing)	๑๗๒
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์แบบ ข้ามกระบวนการ (Cross Method)	
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ด้วย สีคู่ตรงข้าม (Negative style)	๑๗๖
การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์จากภาวะวิกฤต	๑๗๗

บทสรุป	๑๘๑
บรรณานุกรม	๑๘๕
ประวัติผู้เขียน	๑๘๙

บทนำ

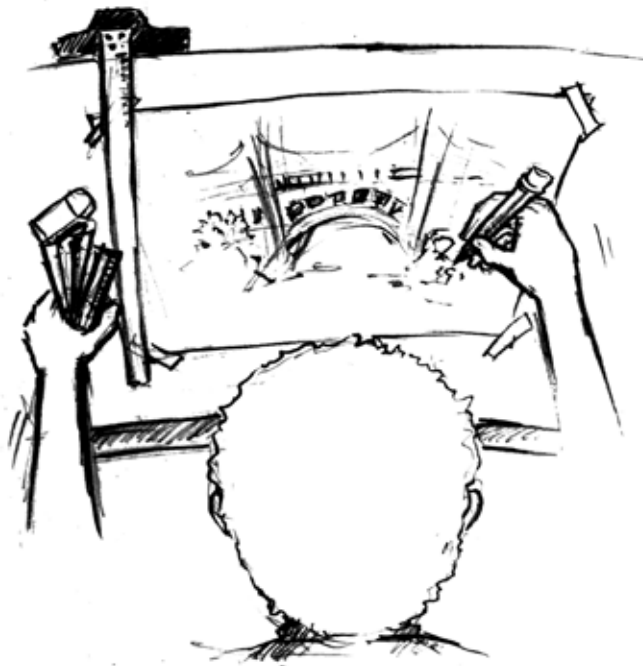

บท
นำ

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของโลกทุกวันนี้เป็นไปแบบก้าวกระโดด แตกต่างจากในอดีตเมื่อ ๒๐-๓๐ ปีก่อน ที่มีลักษณะเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป เนื่องด้วยความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีที่หล่อหลอมให้ผู้คนจากทุกมุมโลกใกล้ชิดกันมากขึ้น ข้อมูลสารสนเทศจากแหล่งหนึ่งแพร่กระจายสู่อีกแหล่งเพียงชั่วพริบตา มนุษย์จึงต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น หากผู้ใดปรับตัวไม่ทันก็เท่ากับเดินถอยหลังย้อนกลับไปสู่อีกโลกหนึ่ง

การพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนในมิติอื่นด้วย เช่น ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร สาธารณสุข และเมื่อระบบเหล่านี้ต้องปรับ ระบบการศึกษา ที่เป็นกลไกสำคัญ ก็ต้องปรับตัวตาม เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับมนุษย์สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ระบบเหล่านี้จึงจำเป็นต้องพัฒนาตามให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก ซึ่งสิ่งหนึ่งที่สามารถกระตุ้นและผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ ความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์

ความคิดสร้างสรรค์ เป็นศักยภาพของมนุษย์ที่แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น มีคุณประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์สรรพสิ่ง ไม่ว่าจะเป็นวิธีการ ระบบ แนวทาง ผลผลิต สิ่งประดิษฐ์ เพื่อการแก้ปัญหาหรือพัฒนาให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิอยู่ บนโลกได้อย่างมีคุณภาพ ดังนั้น ความคิดสร้างสรรค์ จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และจำเป็น ต่อการเกิดขึ้นของนวัตกรรม เพื่อพัฒนาสังคมโลกให้เจริญงอกงาม จากการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านบนโลกปัจจุบัน ซึ่งมีความรวดเร็วกว่าในอดีต เป็นอย่างมากนั้น โดยการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งปวง จึงถูกริเริ่ม แนวคิดบางประการ เพื่อให้เยาวชนรุ่นใหม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางความ เปลี่ยนแปลงได้ในอนาคต

CREATIVE

ปัจจุบัน ค.ศ. ๒๐๒๐ ผ่านช่วงเวลาของศตวรรษที่ ๒๑ มาเพียง ๒๐ ปี แต่ช่วงศตวรรษที่ ๒๑ ยังเหลือเวลาอีกชั่วอายุคน ดังนั้น เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับมนุษย์ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด จึงเกิดการร่วมมือกันกำหนด แนวทางและวิสัยทัศน์ นำโดยกลุ่มบริษัทเอกชนชั้นนำระดับโลก เพื่อวางพื้นฐาน ให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ เกิดเป็นทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ ๒๑ ขึ้น โดยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ ทักษะชีวิตและการทำงาน ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม และทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี ทักษะเหล่านี้ได้หลอมรวมทักษะ หรือคุณลักษณะย่อยไว้อีกหลากหลายประการ โดย ๑ ในนั้น คือ **ความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking)** แทรกอยู่ในทักษะด้านการเรียนรู้และ นวัตกรรม เนื่องจากการที่จะเกิดขึ้นของนวัตกรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเกิดความคิดสร้างสรรค์เป็นหลัก และเป็นส่วนที่กำหนดไว้เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับ เยาวชน เข้าสู่ระบบการทำงานที่ซับซ้อนมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา รวมทั้งได้วาง กรอบแนวคิดด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ออกเป็น ๓ ประเด็นย่อย ประกอบด้วย ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และนวัตกรรม การคิดอย่างมีวิจารณญาณและการ แก้ปัญหา สุดท้ายคือ การสื่อสารและการร่วมมือ จะเห็นได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์ เป็นลักษณะหนึ่งของความคิด ที่มีความสำคัญและแทรกอยู่ในวิสัยทัศน์การพัฒนา ประเทศของทุกชาติ

บท
นำ

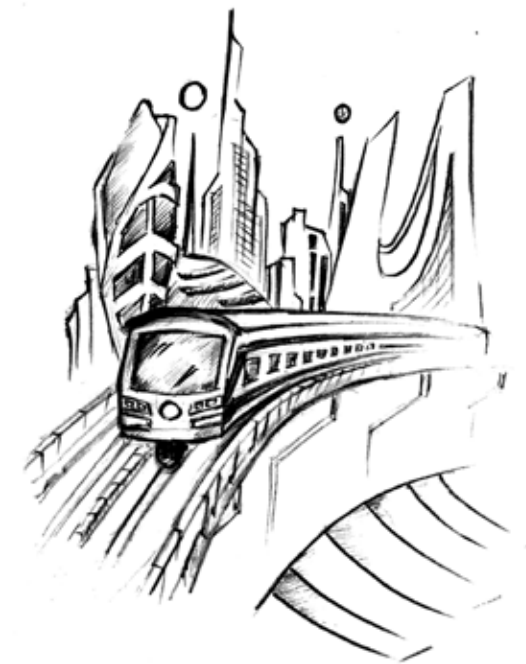
สำหรับประเทศไทย มีการกำหนดแนวนโยบายเพื่อเตรียมรับการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วเช่นเดียวกัน โดยใช้แนวคิด ประเทศไทย ๔.๐ ที่มุ่งเน้นการใช้ความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดนวัตกรรม แทนนโยบายเดิมที่เน้นเพียงความสำคัญของอุตสาหกรรมหนักเท่านั้น จะพบว่า ประเทศไทยเริ่มต้นตัวและให้ความสำคัญต่อความคิดสร้างสรรค์ในทุกวงการมากกว่าในอดีต ในประเด็นนี้สามารถยืนยันได้จากการกำหนดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ของหลักสูตรในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้เยาวชนที่จะเติบโตไปเป็นพลเมืองไทยที่มีคุณภาพ และมีทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ตามกรอบแนวคิดทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ ๒๑ ที่ตื่นตัวกันทั่วโลก

CREATIVE

เมื่อความคิดสร้างสรรค์มีความสำคัญ และจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ จึงมีการสร้างหลักสูตรเพื่อกำหนดทิศทางการเรียนรู้ให้ผู้เรียน โดยมุ่งเน้นการเกิดความคิดสร้างสรรค์ โดยแบ่งออกเป็นหลายกลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่มีลักษณะเนื้อหาสาระเหมาะสมกับการส่งเสริม พัฒนา และกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์ คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เนื่องจากลักษณะวิชาและธรรมชาติของกิจกรรมการเรียนรู้ มีความอ่อนคลา่ย ไม่ยึดติดกับหลักเกณฑ์มากเกินไป มีผลผลิตเป็นชิ้นงานศิลปะ ที่สามารถวัดและประเมินได้ชัดเจน รวมทั้งผู้เรียนมีอิสระต่อการใช้กระบวนการคิดอย่างสร้างสรรค์ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล จึงปรากฏเนื้อหาความในมาตรฐานการเรียนรู้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับสาระทัศนศิลป์ ซึ่งมีความเด่นชัดมากกว่าสาระอื่น คือ “มาตรฐานการเรียนรู้ที่ ศ ๑.๑ **สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์** สามารถวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์คุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดต่อกงานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชม และ ประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน” จากเนื้อความนี้สังเกตเห็นว่า มีคำว่า “สร้างสรรค์” ถึง ๒ จุด คือ **สร้างสรรค์** งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการและ **ความคิดสร้างสรรค์** แสดงให้เห็นถึง ความแตกต่างตามนัยยะของ ๒ คำนี้ กล่าวคือ สร้างสรรค์ตัวแรก หมายถึง การผลิต การสร้างชิ้นงานเท่านั้น แม้เป็นงานคัดลอกผลงานศิลปะตาม

การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์

แม่แบบ ก็ถือว่าเป็นวิธีการสร้างสรรค์ ส่วนสร้างสรรค์ตัวหลัง มีนัยยะถึงการใช้กระบวนการคิด เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งใหม่ที่แตกต่างจากรูปแบบเดิมที่มีอยู่ ดังนั้นในความหมายนี้การผลิตผลงานตามต้นแบบ จึงไม่ถือว่าเป็นความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากการใช้สายตาและมือ เพื่อคัดลอกหรือ COPY งานเท่านั้น โดยเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือนี้เป็นการมุ่งเน้นเฉพาะ สร้างสรรค์ ที่มีนัยยะถึงกระบวนการคิดให้เกิดสิ่งใหม่ที่แปลกแตกต่างจากสิ่งเดิมที่มีอยู่แล้ว และเมื่อพิจารณาวิเคราะห์ตัวชี้วัดในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๕๑ สาระทัศนศิลป์ทุกระดับชั้น มักเน้นให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดสร้างสรรค์ตามศักยภาพของผู้เรียนแต่ละระดับ ดังตัวอย่างเช่น ม.๑.๑ ป.๑/๔ สร้างงานทัศนศิลป์ โดยการทดลองใช้สีด้วยเทคนิคง่ายๆ เป็นตัวชี้วัดของสาระทัศนศิลป์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ เน้นการทดลองสร้างผลงานทัศนศิลป์โดยใช้สีด้วยเทคนิคง่ายๆ เป็น ๓ สิ่งที่จะกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้ความคิดอย่างอิสระ เพื่อทดลองสร้างงานศิลปะ การทดลองนี้จะได้ผลงานตามเทคนิคที่หลากหลาย ไม่ซ้ำแบบกัน ผู้เรียนจะเกิดกระบวนการคิดสร้างสรรค์ได้ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล หรือตัวชี้วัดระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ม.๑.๑ ม.๓/๕ มีทักษะในการผสมผสานวัสดุต่างๆ ในการสร้างงาน ทัศนศิลป์โดยใช้หลักการออกแบบ ตัวชี้วัดนี้มีความชัดเจนมากที่จะพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี

บท
นำ

จากตัวอย่างของตัวชี้วัดในสาระทัศนศิลป์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ ที่เน้นให้กับผู้เรียนในระดับพื้นฐานของระบบการศึกษา เมื่อผู้เรียนกลุ่มนี้มีการศึกษาที่สูงขึ้น จะรู้จักและคุ้นเคยกับกระบวนการคิดสร้างสรรค์ แม้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฉบับนี้ จะใช้งานมาเป็นเวลากว่า ๑๐ ปีแล้วก็ตาม แต่หากมีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่ในอนาคต ก็คาดเดาได้ว่า กระบวนการคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ คงยังปรากฏในเนื้อหาของหลักสูตร และอาจจะเน้นหนักมากขึ้นกว่าฉบับที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันแน่นอน โดยปัจจุบันจะเห็นได้จากการนำกระบวนการสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ บูรณาการเข้ากับเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนรู้ในสาขาวิชาอื่นๆ ตัวอย่างเช่น การจัดการเรียนรู้แบบ STEM ที่ประยุกต์ลักษณะของศาสตร์ต่างๆ ที่ประกอบด้วย วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรม และคณิตศาสตร์มาใช้ในการสร้างนวัตกรรม ผลการเรียนรู้การใช้วิธีการดังกล่าว พบว่า ผลผลิตที่เกิดขึ้นยังขาดบางส่วนที่ทำให้เกิดผลงานที่สมบูรณ์ จึงนำลักษณะความรู้ทางทัศนศิลป์เข้าร่วมด้วย กลายเป็น STEAM เพื่อให้ผลผลิตที่เกิดจากศาสตร์ทั้งสี่ มีความสมบูรณ์และเป็นนวัตกรรมที่สามารถขยายผลเชิงเศรษฐกิจได้

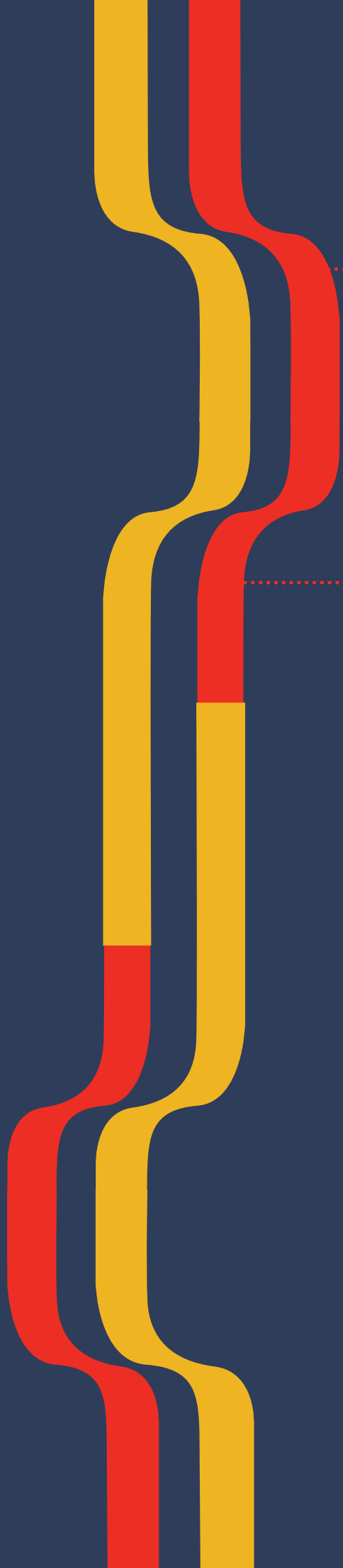
นอกเหนือจากการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ครอบคลุมผู้เรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ แล้ว การศึกษาในระดับที่สูงกว่า คือ ระดับอุดมศึกษา ปัจจุบันมีหลักสูตรทางด้านศิลปะหรือสาขาวิชาที่ต้องใช้ความรู้ทางทัศนศิลป์ในหลากหลายสถาบัน โดยแต่ละแห่งจัดทำและเปิดสอนหลักสูตรทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ศิลปะการออกแบบ ศิลปศึกษา ฯลฯ สาขาวิชาที่กล่าวมานี้ เน้นหนักให้นักศึกษาได้ผลิตผลงานภายใต้กระบวนการคิดสร้างสรรค์ทั้งสิ้น และเมื่อผู้เรียนกลุ่มนี้ศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา ไม่ว่าจะเป็นปริญญาโทหรือปริญญาเอกทางด้านศิลปะ ทัศนศิลป์ หรือการออกแบบ ฯลฯ ยังคงมีความจำเป็นต้องพึ่งพากระบวนการคิดสร้างสรรค์และอาจมากกว่าทุกระดับการศึกษาที่กล่าวมา

การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์

จากการกล่าวอ้างข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาทางด้านทัศนศิลป์ทั้งหมดนี้ เพื่อแสดงให้เห็นและเกิดความเข้าใจต่อคุณประโยชน์ของความคิดสร้างสรรค์ว่า มีความสำคัญและจำเป็นต่อการใช้ชีวิตมากเพียงใด แม้ผู้ประกอบอาชีพทางด้าน ทัศนศิลป์ เช่น นักออกแบบผลิตภัณฑ์ นักออกแบบตกแต่ง ศิลปิน หรือแม้แต่เหล่า ช่างศิลป์ไทยแบบประเพณี ล้วนสร้างสรรค์ผลงานด้วยกระบวนการคิดสร้างสรรค์ ทั้งสิ้น สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับทัศนศิลป์แต่ละคนล้วนเคยประสบปัญหาอย่างหนึ่ง คือ บางครั้งไม่สามารถสร้างสรรค์ผลงานได้แปลกใหม่แตกต่างจากรูปแบบเดิม มากนัก หรือที่มีคำพูดว่า **ตัน** หมายถึง ไม่มีความคิดใหม่ ไม่สามารถคิดสร้างสรรค์ ได้แล้ว มีดমন เป็นตัน สถานการณ์ดังกล่าว เป็นภาวะที่ผู้เรียนหรือผู้ประกอบ อาชีพทางทัศนศิลป์ทุกคน ต้องประสบพบเจอ หรือกว่าจะคิดได้ต้องใช้ระยะเวลา นานเกินควร บางคนต้องรอให้ความคิดสร้างสรรค์เกิดขึ้นมาเอง หรือบางคนต้อง ใช้บรรยากาศ สิ่งแวดล้อมกระตุ้นให้เกิดความคิด ที่เรียกว่า ต้องบิวท์ สิ่งเหล่านี้ เป็นอุปสรรคที่คุ้นเคยกันดีสำหรับนักศิลปะทุกคน และทุกคนต้องการเดินออก จากวังวนที่ว่านี้

ผู้เขียนตระหนักดีต่อปัญหาดังกล่าว ทั้งมีโอกาสได้ประสบด้วยตนเองหรือใกล้ชิดกับผู้เรียนที่กำลังเผชิญกับปัญหานี้อยู่ จึงเริ่มทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ในหลายมุมมองและหลายความเชื่อ จนได้แนวทางหรือเทคนิควิธีการ ที่สามารถนำไปปรับใช้ เพื่อกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างเหมาะสม บางเทคนิคเป็นผลผลิตจากงานวิจัยที่ผ่านการทดลองมาแล้วว่าได้ผลดี ทั้งนี้เพราะตระหนักดีว่า ความคิดสร้างสรรค์นั้นมีความสำคัญและมีคุณประโยชน์ต่อชีวิต รวมถึงการพัฒนาชาติมากเพียงใด เมื่อความคิดสร้างสรรค์สำคัญถึงเพียงนี้ จุดมุ่งหมายหลักของหนังสือนี้ จึงเน้นการนำเสนอแนวทางเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนทางทัศนศิลป์ หรือผู้ประกอบการอาชีพทางศิลปะ เกิดความคิดสร้างสรรค์ด้วยเทคนิควิธีการต่างๆ ที่ผู้เขียนได้ศึกษา และนำแนวคิด ทฤษฎี ผลการวิจัย มาปรับใช้ให้เป็นเทคนิคแนวทาง วิธีการที่เหมาะสมแก่การส่งเสริม และพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้เหมาะกับแต่ละบุคคล โดยมีความเชื่อว่า ความคิดสร้างสรรค์ มีใช้พรสวรรค์ที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ไม่เกี่ยวข้องกับกรรมพันธุ์ แต่เป็นความคิดที่สามารถฝึกฝน และสร้าง ขึ้นได้กับทุกคน หากได้รับการส่งเสริมอย่างเหมาะสม

บทที่ ๑

ความคิดสร้างสรรค์

ความคิดสร้างสรรค์

การคิดเป็นสิ่งที่มนุษย์มีแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น ตั้งแต่ปรากฏมนุษย์เกิดขึ้นบนโลก ซึ่งไม่สามารถค้นหาหลักฐานได้แน่ชัดว่าเมื่อใด แต่จากหลักฐานที่เป็นวัตถุ สามารถกล่าวได้ว่า มนุษย์มีความคิดเพื่อการดำรงอยู่ของตนเอง และหากศึกษาพัฒนาการของวัตถุโบราณเหล่านี้ จะเข้าใจได้ว่า ความคิดของมนุษย์โบราณไม่ได้มีเพียงรูปแบบเดียว หากแต่มีความหลากหลายตามมิติของเวลา และบริบทสิ่งแวดล้อมในแต่ละยุคสมัย ซึ่งความแตกต่างทางด้านรูปแบบของโบราณวัตถุเหล่านี้ เป็นผลมาจากความคิดลักษณะหนึ่ง ที่กำหนดชื่อเรียกว่า **ความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking)**

ความคิดสร้างสรรค์คืออะไร ?

ในปัจจุบันมีการกล่าวถึง ความคิดสร้างสรรค์อย่างกว้างขวาง แต่คำนิยมนัยยะที่หลากหลายแง่มุม ตามแต่ประสบการณ์และทัศนะของแต่ละบุคคล ในหัวข้อนี้ จะทำความเข้าใจความหมายของคำว่า ความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้ตรงกับนิยามตามจุดมุ่งหมายของหนังสือนี้

องค์ความรู้เกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ถูกค้นคว้าขึ้นจากนักจิตวิทยารวมทั้งนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยนักวิชาการจากโลกตะวันตกให้ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์เป็นเวลาหลายทศวรรษ ต่อมาความตื่นตัวต่อความสำคัญของกระบวนการคิดสร้างสรรค์ได้แพร่กระจายสู่นักวิชาการชาวไทย แต่ส่วนใหญ่ยังก่อดำเนินขึ้นจากกลุ่มนักวิชาการทางด้านจิตวิทยาหรือนักการศึกษา โดยอธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างความคิดสร้างสรรค์ที่ส่งผลต่อการพัฒนาการเรียนรู้ รวมทั้งศักยภาพของสมอง โดยอธิบายเป็นข้อสรุปหลายทัศนะ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์

กิลฟอร์ด (Guilford) เป็นนักจิตวิทยาของอเมริกา ที่ให้ความสนใจต่อการศึกษาความคิดสร้างสรรค์ โดยอธิบายว่า ความคิดสร้างสรรค์ เป็นความคิดที่กว้างไกล หลายแง่มุม ที่จะนำไปสู่แนวทางของการแก้ปัญหาที่หลากหลาย ทั้งแตกต่างไปจากเดิมที่ใช้กันอยู่ คำอธิบายนี้ตรงกับลักษณะของความคิดหนึ่งๆ ที่เรียกว่า “ความคิดแบบอบเนกนัย” (Divergent Thinking) (อุษณีย์ อนุรุทธวงศ์. มปป., หน้า ๑๔๐-๑๔๑) ส่วน วนิช สุธาร์ตน์ (๒๕๕๗, หน้า ๑๖๕) ได้ขยายความเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ตามทัศนะของกิลฟอร์ดว่า ความคิดสร้างสรรค์กับความคิดแบบอบเนกนัย เป็นลักษณะการคิดแบบเดียวกัน ทั้งยังแจกแจงความคิดลักษณะนี้ออกเป็น ๔ ชนิด ได้แก่ ความคิดคล่องแคล่ว (Fluency) ความคิดยืดหยุ่นหรือความคิดแบบกระจาย (Flexibility) ความคิดริเริ่ม (Originality) และความคิดละเอียดลออ (Elaboration) ความคิดทั้ง ๔ ชนิดนี้จะเป็นตัวชี้วัดที่แสดงว่าผู้ใดมีความคิดสร้างสรรค์

ต่อมา ในปี ค.ศ. ๒๐๐๑ อีลิส พอล ทอร์เรนซ์ (Ellis Paul Torrance) เป็นนักจิตวิทยาทางสติปัญญาอีกผู้หนึ่ง มีอายุอยู่ในช่วง ค.ศ. ๑๙๑๕ – ๒๐๐๓ ได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ได้นำความรู้เกี่ยวกับความคิดย่อยทั้งสี่ชนิดของความคิดสร้างสรรค์ที่กิลฟอร์ดเคยอธิบายไว้มาเป็นพื้นฐาน และสร้างเป็นแบบทดสอบเพื่อประเมินความคิดสร้างสรรค์ของบุคคล รวมทั้งได้อธิบายถึงคำจำกัดความของความคิดสร้างสรรค์ว่า เป็นกระบวนการที่บุคคลมีความไวต่อปัญหา และไวต่อการค้นหาวិธีการแก้ไข จนในที่สุดสามารถใช้แนวทางที่คิดขึ้นแก้ไขปัญหาที่หลากหลายได้อย่างเหมาะสม (Torrance, ๑๙๙๕)

จากตัวอย่างข้างต้น เป็นความหมายหรือคำจำกัดความของความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นผลจากประสบการณ์การศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการชาวต่างชาติ และสังเกตได้ว่า นักวิชาการทั้งสองท่านนี้ เป็นนักจิตวิทยาทางสติปัญญา ดังนั้น อาจอนุมานในเบื้องต้นได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์ อาจมีความเชื่อมโยงกับสติปัญญาของแต่ละบุคคล

ส่วนนักวิชาการชาวไทย ที่ให้ความสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ เป็นกลุ่มนักวิชาการทางด้านจิตวิทยาโดยส่วนใหญ่ซึ่งเน้นการเชื่อมโยงกับการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน และมีบางท่านเป็นนักศิลปะ ที่เน้นการสร้างสรรค์ผลงานภายใต้กระบวนการคิดสร้างสรรค์ โดย วณิช สุธาร์ตน์ (๒๕๔๗) นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการคิด กล่าวถึงความหมายของความคิดสร้างสรรค์ว่า เป็นความคิดที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากจินตนาการ มีลักษณะที่แตกต่างจากความคิดของบุคคลอื่น โดยอาศัยประสบการณ์เดิม ได้แก่ ความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร การศึกษา เหตุผล การใช้สติปัญญาสร้างรูปแบบความคิดใหม่ รวมไปถึงความทรงจำเก่าๆ

จากความหมายของความคิดสร้างสรรค์ที่ วณิช สุธาร์ตน์ เสนอนั้น แสดงว่า จินตนาการกับความคิดสร้างสรรค์เป็นคนละอย่างกัน ทั้งนี้ต้องเกิดผลผลิตที่สามารถวัดได้ถึงความคิดสร้างสรรค์เสียก่อน แล้วจึงเชื่อมโยงถึงจินตนาการของบุคคลนั้น เนื่องจากจินตนาการเป็นเพียงความคิดหนึ่งที่ยังอยู่ภายในสมอง ต่อเมื่อมีการจัดสร้างเป็นสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผลงานแต่ละรูปแบบ วิธีการ แนวทางใหม่ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นตัวบ่งชี้ถึงความคิดสร้างสรรค์ของแต่ละบุคคล

การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์

อารี รังสินันท์ (๒๕๒๗) เป็นนักวิชาการท่านแรกๆ ของไทย ที่ให้ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ ได้อธิบายความหมายไว้ว่า เป็นกระบวนการทางสมองที่คิดในลักษณะอนกนัย นำไปสู่การค้นพบสิ่งแปลกใหม่ด้วยการคิดดัดแปลง ปรับแต่งจากความคิดเดิม ผสมผสานให้เกิดเป็นสิ่งใหม่ จากคำอธิบายนี้แสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์มีความเชื่อมโยงกับสมอง และมีความสัมพันธ์กับกระบวนการคิด รวมถึงสามารถพัฒนาไปถึงกระบวนการเรียนรู้และยังกล่าวถึงการคิดแบบอนกนัย ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของกิลฟอร์ดอีกด้วย

CREATIVE

ต่อมา มีนักวิชาการไทยอีกท่านหนึ่ง ที่ให้ความสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการคิดลักษณะต่างๆ คือ อุษณีย์ อนุรุทธวงศ์ (มปป.) ได้อธิบายความหมายของความคิดสร้างสรรค์โดยสังเคราะห์จากผลการศึกษาของนักจิตวิทยาชาวต่างชาติ สามารถสรุปได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์ เป็นกระบวนการทางความคิดที่เริ่มจากการมองเห็นประเด็นของปัญหา หรือสิ่งที่ เป็นช่องว่างที่ส่งผลให้เกิดการแก้ปัญหาในรูปแบบใหม่ หรือมีความคิดใหม่ที่เป็นประโยชน์ เหมาะสม และสามารถใช้งานได้จริง

นอกจากนี้ ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (๒๕๔๖) เป็นนักวิชาการทางด้านศิลปะ ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ ได้กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ความสามารถในการคิด หรือความคิด เป็นผลผลิตจากกระบวนการทางสมอง และยกตัวอย่างด้วยว่า โดยปกติเรามักเกิดความคิดตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นจุดมุ่งหมายใดก็ตาม อีกส่วนหนึ่ง คือ ความสามารถในการสร้างสรรค์ หมายถึง การสร้าง การกระทำ ทำให้เกิดขึ้น เป็นทั้งกระบวนการ วิธีการ รวมไปถึงลักษณะทางผลิตผลหรือชิ้นงาน จากทัศนะของ ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ เกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์นั้น ยังไม่ค่อยตรงตามลักษณะของความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นจุดมุ่งหมายของหนังสือนี้เท่าที่ควร เนื่องจากคำจำกัดความข้างต้น ให้ความหมายเพียงการสร้าง การประดิษฐ์สิ่งต่างๆ เท่านั้น หากเชื่อตามทัศนะของ ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ การสร้างชิ้นงานศิลปะที่คัดลอกตามแม่แบบ ก็จัดว่าเป็นความคิดสร้างสรรค์ด้วยเช่นกัน